

TSS-dossier: ABCD - wie doet ermee?

‘Het glas is niet half leeg, maar half vol!’ Het is de sociale sector inmiddels een gevleugelde uitdrukking geworden, die nogal wat mensen die betrokken zijn bij wijkopbouw en een gebiedsgerichte aanpak voorop de tong ligt. Zij ontlene deze uitspraak aan het Amerikaanse Asset-Based Community Development-programma, dat deze metafoor tot geloofsartikel heeft verheven.

Kortweg komt het erop neer dat je bij het aanpakken van een buurt niet moet beginnen bij de problemen (het halfllege glas), maar bij de potenties, bij de verborgen mogelijkheden die er onder buurtbewoners schuil gaan. In de Verenigde Staten heeft die filosofie inmiddels geleid tot een heuse beweging, waarmee met groot enthousiasme sociaal-economische problemen in achterstandswijken worden aangepakt.

Dat is in Nederland niet onopgemerkt gebleven. Het positivisme dat van de ABCD-aanpak afstraalt is immers zeer verleidelijk. Waarom zou de omslag die in Amerika gaande is, hier ook niet tot resultaat kunnen leiden? En is de kritiek van de Amerikaanse ABCD'ers eigenlijk ook niet van toepassing op Nederland? Wij hebben toch ook altijd de mond vol met verhalen en statistieken over problemen, en nauwelijks oog voor wat er in achterstandswijken aan sociale potenties aanwezig is?

De ABCD-aanpak lijkt dus als geroepen te komen. In nogal wat gemeenten worstelen beleidsmakers, managers en professionals immers al jaren met de wens om in het kader van een wijkgerichte of gebiedsgerichte aanpak burgers eerder, meer en veel directer bij het beleid en de uitvoering te betrekken. En aangezien dat niet echt wil vlotten, is inmiddels in een paar steden besloten om met de ABCD-aanpak aan de slag te gaan.

Kortom: ABCD, wie doet ermee? Maar kan dat eigenlijk wel? Is ‘made in the USA’ wel bestand tegen de cultuur van de Nederlandse verzorgingsstaat? Dit TSS-dossier laat u op drie verschillende manieren kennismaken met de nieuwste mode uit het land van de ongekende mogelijkheden (en de bitterste armoede). *Maarten Davelaar* biedt u een overzicht over wat de methode nu precies behelst. *John McKnight* en *John Kretzmann*, de Godfathers van de ABCD-aanpak, schetsen de filosofie achter de methodiek. Hun bijdrage aan dit dossier is een vertaling van hun introducerende hoofdstuk op de ABCD-bijbel uit 1993 *Building A Community From The Inside Out*. Tenslotte probeert *Evelien Tonkens* antwoord te vinden op de vraag hoe Amerikaans de ABCD-aanpak eigenlijk is.

MAARTEN DAVELAAR

Schatten onder het zand

[chapeau]
 ABCD in vogelvlucht

[bij wijze van intro, iets groter lettercorps]

'Lange tijd richtte wijk- en samenlevingsopbouw (community development) zich vooral op de tekortkomingen en gebreken van een wijk of buurt. Die aanpak kon niet zonder de klassieke probleemformuleringen, waarmee dan ook stevast alles begon. Na dertig jaar vruchteloos gehamer op achterstanden en problemen is er nu eindelijk een nieuwe benadering in opkomst. Deze aanpak - inmiddels bekend als de ABCD-methode (Asset-Based Community Development) - is gebaseerd op onderzoek en ervaringen van John McKnight en John Kretzmann, beide directeuren van het National ABCD Institute aan de Northwestern University in Illinois.

Zij starten aan de andere kant. Zij zijn ervan overtuigd dat je buurten en wijken opbouwt door je te richten op de positieve kwaliteiten en capaciteiten van mensen in die buurt, door aan te sluiten op bestaande buurtnetwerken en die te versterken en door het kapitaal van buurtinstituten aan te boren. Daardoor krijgt het proces vele verschillende en altijd unieke vormen, maar de kans op succes is vele malen groter, omdat het de enige weg is om een buurtgemeenschap echt van binnenuit op te bouwen.'

[platte tekst]

Menig Nederlandse welzijnsambtenaar en lokale bestuurder zal dit citaat als muziek in de oren klinken. Aansluiten bij burgers, bij bestaande sociale netwerken, is dat niet wat zij al jarenlang bepleiten en wat maar niet van de grond komt? In Amerika kan het wel, tenminste dat beloven de vele tientallen sites die over de ABCD-methode te raadplegen zijn. Bovenstaand (vertaald) citaat is eigenlijk tamelijk willekeurig geplukt van een van die sites, die zonder uitzondering een aanstekelijk onversneden Amerikaans optimisme uitstralen.

Daarbij wordt stevast het citaat van ABCD-grondlegger John McKnight aangehaald. Deze hoogleraar communicatie studies, educatie en sociaal beleid laat geen gelegenheid voorbij gaan om uit de doeken te doen dat je als het gaat om een buurtaanpak principieel moet kijken naar de volle helft van het glas (capaciteiten van mensen, kansen die in het verschiet liggen) in plaats van naar de lege helft (individuele problemen, repeterende armoede).

Wie deze overal opduikende uitspraak leest denkt onwillekeurig aan Nederland, waar men toch vooral gespecialiseerd lijkt te zijn in het analyseren van de lege helft van het glas. Als wij het over de gebiedsgerichte aanpak in buurten hebben, dan dringen zich toch vooral termen als achterstandswijken (inmiddels omgedoopt in aandachtswijken) en probleemconcentraties op. En hoewel de effecten van sleutelen aan de bevolkingssamenstelling (lees het verplaatsen van mensen, inclusief hun problemen) van buurten nog steeds onduidelijk zijn, blijft dat grote aantrekkingskracht houden. Zeker als het vergeleken wordt met het ongewisse proces van het zoeken naar manieren waarop bewoners zichzelf en hun omgeving kunnen prikkelen om met hun talenten aan de slag te gaan en verantwoordelijkheid voor hun buurt te dragen.

Geen wonder dat de ABCD-methode zich in de van oudsher tot somberen geneigde Nederlandse verzorgingsstaat op steeds meer belangstelling mag verheugen, zeker bij bestuurders en beleidsmakers die vinden dat de burger centraal moet komen te staan. Weliswaar is de wijk- en gebiedsgerichte

benadering - met aanzetten ter vergroting van de participatie van burgers - de laatste jaren flink in opkomst, maar het idee dat daarmee die burgers ook echt de motor vormen van de revitalisatie van hun buurt, nee zover is het nog lang niet. Ondanks alle goede voornemens blijft het tobben.

From The Inside Out

De ABCD-aanpak maakt in de Verenigde Staten furore sinds McKnight en Kretzmann in 1993 het handboek *Building Communities From The Inside Out* publiceerden, waarvan in dit nummer de vertaling is opgenomen van het introducerende hoofdstuk. Toen het boek verscheen vertoefde de Amerikaanse economie in een stevige crisis, overal werd stevig bezuinigd. Desondanks gingen er in korte tijd 70.000 exemplaren van dit boek over de toonbank, en werd het boek een soort bijbel voor talloze beleidsmakers en actieve bewoners. Inmiddels werken er zo'n dertig medewerkers bij een nationaal instituut dat overal in de V.S. initiatieven terzijde staat en onderzoek doet naar het proces van 'community revitalisation'. En wie met de trefwoorden 'community' en 'assets' (dat zich het beste laat vertalen als hulpbronnen) even op het Net zoekt, krijgt enige tienduizenden treffers voor de kiezen. Honderden instellingen, duizenden publicaties, alles met elkaar gelinkt. Het lijkt niets te veel gezegd om hier van een beweging te spreken.

Maar wat houdt de ABCD-aanpak nu eigenlijk in? Kort omschreven is het een manier van werken waarmee via het *in kaart brengen* en *mobiliseren* van de *talenten* en *vaardigheden* die in elke lokale gemeenschap, hoe gedeprimeerd ook, aanwezig zijn, *van binnenuit* gewerkt kan worden aan in economisch, cultureel en sociaal opzicht *vitale* buurten.

Drie uitgangspunten staan in de ABCD-aanpak centraal. McKnight en Kretzmann werken ze in het eerste hoofdstuk van hun boek uit, zodat ik er hier kort aan kan refereren. Het eerste uitgangspunt is *asset-based* (zoek de bronnen): start altijd eerst met de potenties die in een wijk aanwezig zijn. Het tweede uitgangspunt duiden ze aan als *internally focused* (kijk van binnenuit): eigen definities, investeringen, creativiteit en zeggenschap van bewoners zijn belangrijker dan voldoen aan de eisen van de gemeentelijke beleidscyclus of het kunnen verkrijgen van (overheids)subsidies. Het derde uitgangspunt omschrijven ze als *relationship driven* (leg verbindingen): bouw permanent relaties tussen mensen, groepen, netwerken en instituties in een buurt.

Vijf ABCD-stappen

Met deze uitgangspunten volgt de ABCD-aanpak een vast stramien van vijf stappen:

Stap 1: Maken van een nieuwe wijkkaart

Dit proces wordt *mapping assets* genoemd: het door bewoners (of hun ondersteuners) in beeld brengen van talenten, capaciteiten en vaardigheden aan de hand van de vraag: over welke bronnen en aanknopingspunten beschikken we om ervaren problemen zelf op te lossen? Een *Community Asset Check List* wijst daarbij de weg. De kennis wordt vergaard via - vaak telefonisch afgenomen - vragenlijsten. Via telefoonboeken, bibliotheken, verenigingen, kerken en via mond op mond 'reclame' probeert men zoveel mogelijk mensen, netwerken en organisaties in beeld te brengen. Zo moet het 'goud in de buurt' in kaart worden gebracht: mensen die het proces van revitaliseren gaan dragen en de oude 'probleemgerichte' informele leiders kunnen vervangen.

Stap 2: Verbinden van de buurtbronnen

Wat er in een buurt aan (verborgen) vermogen is, moet aan elkaar worden gekoppeld. Elke keer als buurtbewoners besluiten samen een probleem uit de wereld te helpen wordt een buurt sterker. En ontstaat het gevoel dat er veel meer mogelijkheden zijn om een buurt bij te sturen dan ze altijd hadden gedacht. Dat vereist een gerichte vorm van activering. Met behulp van de informatie uit de nieuwe wijkkaart moeten er nieuwe partnerships ontstaan tussen bijvoorbeeld kerken en individuen, herkenbare groepen en

informele netwerken, scholen en individuen, maar evenzeer tussen bibliotheken, politie, gezondheidszorginstellingen, culturele instellingen en groepen in de buurt.

Stap 3: *Aan de slag*

De beste manier om 'binnen te komen' bij mensen blijkt toch het aanspreken op mogelijkheden hun slechte economische situatie te verbeteren. De buurt economie kan, volgens de ABCD-handboeken, op verschillende manieren een rol spelen in de revitalisering van de buurt.

- De vaak onbenutte economische kracht van lokale publieke en non-profit organisaties kan beter worden aangewend, bijvoorbeeld door het aannemen van personeel uit de wijk zelf of het verstrekken van onderhoudsopdrachten aan buurtbedrijven of bewoners.
- Door na te denken hoe fysieke kwaliteiten als grond, gebouwen, woningcomplexen en infrastructuur kunnen worden ingezet voor buurtontwikkeling. Bijvoorbeeld door het beschikbaar stellen van braakliggende grond voor groenvoorzieningen in eigen beheer, sportgelegenheden, in gebruik nemen van verlaten gebouwen, recyclingprojecten.

Overigens is deze gerichtheid op de economische positie niet noodzakelijk (hoewel in de Amerikaanse context logisch, zie het artikel van Evelien Tonkens). De ABCD-literatuur bevat tal van voorbeelden waarin bewoners starten met het verbeteren van hun huizen, portieken, en plantsoenen. Of waarin de veiligheidssituatie of de zorg om de jongeren uit de gemeenschap, de aanleiding vormt om aan de slag te gaan.

Stap 4: *Een plan voor de toekomst*

Een zo *representatief* mogelijke groep bewoners werkt aan een *visie* en een *plan* voor de buurt/gemeenschap, vanuit de vragen: wie zijn 'we'? Wat vinden we het belangrijkste? Waar zou onze buurt de komende vijf, tien, twintig jaar naar toe moeten groeien? Op dat soort vragen moet het plan een inspirerend antwoord geven. Tegelijkertijd moet het plan gericht zijn op de oplossing van concrete problemen. Een goede combinatie van een lange termijn plan en binnen afzienbare termijn te behalen successen moet de spirit erin houden.

Stap 5: *Steun van buiten*

Als men weet wat er is en waar men naar toe wil, kan de blik naar buiten worden gericht. Welke externe bronnen kunnen voor de eigen plannen worden aangeboord? In de VS betekent dat meestal dat er een beroep moet worden gedaan aan non-governmentele fondsen.

Een andere overheid

Kenmerkend voor de ABCD-aanpak is dat het beleids perspectief totaal wordt omgedraaid: het oude perspectief van *bewonersparticipatie* in *overheidsbeleid* wordt radicaal omgedraaid in het perspectief van *overheidsparticipatie* in *burgerinitiatieven*. De overheid moet faciliteren en assisteren, en als het proces op gang komt verantwoordelijkheden overdragen.

Feitelijk moet de overheid een aantal dingen doen en vooral veel laten:

- Stel *civil servants* aan die ten dienste staat van burgers.
- Trek scherpe grenzen in wat de overheid wel en niet doet; als de overheid het werk van burgers en hun organisaties tracht te vervangen ontstaat een afhankelijke samenleving.
- Geef burgers en hun organisaties alle credits. Vaak wordt de inzet van bewoners overschaduwed door lintjes knippende burgemeesters of overheidsvertegenwoordigers die zelf het binnenhalen van geld voor een wijk willen bekendmaken.
- Vervang de lokale associaties en instituties niet door nieuwe systemen, instituties, centra of vertegenwoordigingen. Ga dus niet opnieuw starre systemen bouwen met subsidies, want die blokkeren nieuwe initiatieven vanuit de gemeenschap.

- *One size doesn't fit all*. Beheers de drang naar uniformiteit en standaardisering, alleen flexibiliteit kan samenlevingsopbouw van onderop tot stand brengen.

Sturen door terugtrekken

En werkt deze aanpak nu? In hun handboek *Leading by stepping back* (1999) laten Kretzmann en McKnight zien hoe ABCD in de Amerikaanse stad Savannah voor een omslag heeft gezorgd. Daar namen bewoners zelf het initiatief en troffen daarbij een lokale overheid die daar adequaat op inspeelde.

Daardoor werden er in de eerste jaren direct tastbare resultaten geboekt. Zoals:

- een programma van kleine bewonersbudgetten (maximaal \$ 500) die door bewonerscommissies aan goede plannen worden toegekend (in vijf jaar ontstonden zo 700 kleine projecten gericht op fysieke verbeteringen in buurten);

- dit programma leidde tot het vinden van een groot aantal nieuwe bewoners die aan hun buurt wilden werken (van 67 naar 770 actieve bewoners in vijf jaar);

- allerhande culturele initiatieven die bijdragen aan een nieuwe buurtidentiteit: met kleine tentoonstellingen, muziek, verhalenfestivals;

- er ontstaan heldere relaties en contacten met de overheid, het vertrouwen daarin groeit;

- de overheid breidde stedelijke diensten en investeringen op sociaal en fysiek gebied uit;

- bewoners ontwikkelden vaardigheden in het opzetten van projecten, de gemeente financierde een trainingscentrum speciaal voor bewoners;

- overheids personeel durfde steeds vaker een stapje terug te doen en verantwoordelijkheden naar bewoners over te dragen;

- de overheid ontwikkelde een grotere bereidheid om met kleine non-profit initiatieven samen te werken;

- via buurtconferenties wordt het enthousiasme op peil gehouden en verspreid het proces zich:

- projectleiders van het jaar krijgen *spirit-awards* uitgereikt.

- jongeren - *world changers* genaamd - repareren in hun vakanties huizen.

Wat begon met het beschikbaar stellen van geld voor kleine verbeteringen aan en rond huizenblokken groeide uit tot een omvattend innovatief programma. Langzaam maar zeker liet dit programma aan de stad zien 'dat het ondersteunen en creëren van bewoners als designers van gewenste buurtverbeteringen een betere methode was om hen te betrekken bij maatschappelijk processen'. Toen de bewoners eenmaal actief betrokken waren, ontdekte Savannah dat door 'leading by stepping back' burgers *producenten* van 'buurtwelzijn' werden. De ideale lokale overheid is volgens McKnight c.s. de gemeente die het aandurft om 'de controle over te dragen aan haar bewoners'. Want wie meer verantwoordelijkheid krijgt, zal die ook sneller nemen.

Het proces van buurtopbouw-van-binnenuit krijgt elke keer een eigen unieke vorm, beklemtonen de ABCD-protagonisten. Het gaat nergens hetzelfde en ook nergens vanzelf. Het kan ook flink mislopen. Helaas biedt de ABCD-literatuur voor die laatste situaties niet veel houvast, wat alles te maken zal hebben met de Amerikaanse voorliefde voor succes-stories. Handreikingen voor het omgaan met conflicten of het vlottrekken van het proces als de communicatie tussen buurtbewoners niet in harmonie wil groeien zouden welkom zijn geweest. Ook blijft de precieze verhouding tussen bewonersgroepen en die instituties wat ongewis. Hoe de verhoudingen binnen de nieuwe samenwerkingsrelaties liggen of zouden moeten liggen qua invloed, rolverdeling en eindverantwoordelijkheid wordt nog te weinig uitgewerkt.

Ongekende aanknopingspunten

Desondanks ligt de waarde van de ABCD-benadering zonder twijfel in de nadruk op het heel precies kijken naar wat er is in een wijk voor schatten liggen opgeborgen. Veel informele kwaliteiten blijven op het eerste gezicht verborgen en de ABCD-aanpak leert dus zeer gericht verder kijken dan de neus lang is.

Het motto moet er zijn. 'Sociaal kapitaal kan ook in de woestijn bloeien, de schatten van de wijk liggen onder het zand.'

Die volhardendheid sluit nauw aan bij de toenemende aandacht in Nederland voor 'ongekende aanknopingspunten' (zie het gelijknamige advies van de Raad voor Maatschappelijk Ontwikkeling). Maar echt zo ver als de Amerikanen op zoek gaan naar de informele kracht van een buurtgemeenschap, gaan wij in Nederland zelden. In ons land beperken we ons toch vooral tot het inzichtelijk maken van wat wel 'civil society' wordt genoemd: burgerinitiatieven, verenigingen, zichtbare verbanden.

De ABCD-aanpak gaat een stap verder: het moet vooral ook gaan om groepen en individuen die de overheid helemaal niet in haar netwerken tegenkomt. Dat zijn mensen die in hun niet direct zichtbare of met de overheid in contact staande netwerken wel een belangrijke bijdrage leveren aan de dynamiek van een wijk. Die mensen zijn onmisbaar in het proces van revitalisering van een wijk, maar ze zullen niet snel komen opdagen in formele overleggen en besluitvormingsprocessen waarop participatie bijna altijd gericht is. En toch zul je hen moeten mobiliseren. Zij vormen de onderste bodem waarop verandering gezaaid moet worden, en de ABCD-aanpak is er op gericht om hen te bereiken.

Dat zou voor Nederland leerzaam kunnen zijn, want de pogingen in de Nederlandse wijkaanpak zijn in dit opzicht vaak zeer halfslachtig. Bepaalde bewoners worden overgeslagen en aan professionals of ondernemers die veel zouden kunnen vertellen over het leven in een wijk wordt niets gevraagd. Helemaal onbegrijpelijk is dat niet, want het betreft een vorm van kennisverwerving en werken die veel inzet, geduld en een geschoolde blik vraagt en ook het *asset-mapping* uit de ABCD-methode geeft welbeschouwd niet meer dan aanwijzingen hoe je het zou kunnen aanpakken.

Feit blijft dat Nederlandse wijkaanpakkers zich tamelijk snel laten ontmoedigen en al gauw met standaardverhalen ('moeilijk in beeld te krijgen', 'de bewoners willen niet', 'mensen haken zo snel weer af', 'in die wijk is bewonersparticipatie echt een stap te ver') bij de pakken neer gaan zitten. Ook ontbreekt vaak de politiek-bestuurlijke ruimte om buurten hun eigen tempo te gunnen. Het mobiliseren van een wijk vraagt tijd, meer dan de strakke kaders van gemeentelijke projecten vaak toestaan. En terughoudendheid vanuit het gemeentehuis. Bewoners moeten eerst zelf zich het hoofd kunnen breken over waar het met hun buurt naar toe zou moeten en welke steun daarbij nodig zou zijn.

Bovendien wordt bewonersparticipatie in Nederland maar al te vaak vertaald in het meedraaien in wijkfora of wijkpanels. Dat leidt weer tot een 'verambtelijking van bewoners' die gaan functioneren als onbezoldigde uitvoerders van overheidsbeleid, een positie waar ze of eigenlijk weinig voor voelen waardoor ze snel afhaken, of zeer bekwaam in worden, maar dan zijn ze vaak ver van hun buurtgenoten af komen te staan.

Als de ABCD-aanpak de lokale overheden en welzijnsinstellingen zou kunnen verleiden om meer risico's te nemen, zou dat alleen al winst zijn. De aanzetten daartoe zijn er beslist, hoewel bestuurders en ambtenaren soms iets te snel roepen dat men al 'precies in de geest van ABCD bezig is'. In vele steden zijn elementen uit de ABCD-benadering al in praktijk gebracht. In een pure vorm is bovendien in twee wijken in Eindhoven een boeiend ABCD-initiatief gaande. Bewoners ondersteund door het LSA (Landelijk Samenwerkingsverband Aandachtswijken) namen daartoe zelf het initiatief. Helmond volgde recent dit voorbeeld en in andere steden staan bewoners in de startblokken. Daarnaast benutten gemeentebesturen en wijkaanpakkers in andere steden het ABCD-perspectief om de eigen ervaringen met bewonersparticipatie kritisch te overdenken (o.a. in Deventer en Leeuwarden) en hier vernieuwing in aan te brengen.

Maarten Davelaar is politicoloog en onderzoeker bij het Verwey-Jonker Instituut (email: mdavelaar@verwey-jonker.nl).

Het NIZW en het Verwey-Jonker Instituut deden in opdracht van ondermeer het Kenniscentrum Grote Steden, G21 en VWS onderzoek naar de toepasbaarheid van de ABCD-benadering in Nederland. Het

onderzoeksrapport '*Wijken voor bewoners. Toepassing en toepasbaarheid van ABCD in Nederland*' is te vinden op de site van het Kenniscentrum Grote Steden: www.kcgs.nl/hoofdvragenABCD. Op deze site is meer informatie over de ABCD-aanpak in Nederland te verkrijgen. Wie er achter wil komen wat er precies in Amerika gebeurt, kan het beste beginnen bij de site van het ABCD-hoofdkwartier aan de Northwestern University in Illinois: www.northernwestern.edu/IPR/abcd.html.

Van binnenuit

In 1993 verscheen *Community Development From the Inside Out. A Path Toward Finding and Mobilizing A Community's Assets*, waarin John McKnight en John Kretzmann hun jarenlange ervaring met buurtopbouwwerk in achterstandsgebieden van grote Amerikaanse steden systematiseerden tot de ABCD-aanpak. Het boek groeide in korte tijd uit tot een ware bijbel voor Amerikaanse 'community-workers'. Ondanks het onvervalste Amerikaanse optimisme trok het boek ook in Europa steeds meer aandacht. In het hier afgedrukte inleidende hoofdstuk schetsen McKnight en Kretzmann de achtergronden van hun aanpak.

'*Community Development From The Inside Out*' is een handleiding voor de wederopbouw van problematische buurten. Onze bedoeling is dat de gids eenvoudig is, elementair en door iedereen te gebruiken. Als de handleiding enige wijsheid bevat, dan is die afgeleid van de ervaring van vele moedige en creatieve buurtwerkers uit de gehele Verenigde Staten.

Het grootste deel van deze gids is gewijd aan de verspreiding van de succesverhalen van buurtopbouw. De verhalen zijn zodanig gerangschikt dat ze een stapsgewijze inleiding vormen op een samenhangende aanpak die we aan het werk van de buurtwerkers ontleend hebben. We noemen deze aanpak *asset-based community development*. Voordat we de basiselementen van deze benadering zullen bespreken, is het goed nog eens in herinnering te brengen hoezeer in veel van onze steden buurten probleemgebieden zijn geworden en waarom de traditionele aanpak voor verbetering zo vaak niet gewerkt heeft.

Verwoeste buurten

Het lijkt geen twijfel dat de meeste steden in Amerika met grote moeilijkheden te kampen hebben. De belangrijkste oorzaak van de problemen moet gezocht worden in de enorme economische verschuivingen die zich in de laatste twintig jaar hebben voorgedaan. Talloze banen zijn verdwenen omdat de industrie zich vernieuwd heeft of omdat de bedrijven zijn weggetrokken uit de binnensteden en de omliggende wijken.

Weliswaar hebben vele binnenstadsgebieden een wederopstanding ondergaan, maar vaak zijn de nieuwe banen anders dan de banen waar de wijken ooit op steunden. Bij de nieuwe banen gaat het om ofwel gespecialiseerd werk voor hoogopgeleid en gekwalificeerd personeel of om laagbetaalde banen zonder veel uitzicht.

Het gevolg van deze economische verandering, en dan met name van het verdwijnen van fatsoenlijke arbeidsmogelijkheden in arme wijken, is dat de onderste trede van de zo geroemde Amerikaanse maatschappelijke ladder is weggenomen. Voor veel mensen in oude stadswijken is het van vitaal belang dat er nieuwe kansen komen, dat er een nieuwe aanpak komt waarmee ze hun levens en hun buurten weer kunnen opbouwen.

In reactie op deze wanhopige situatie zijn er veel goedwillende mensen bezig een oplossing te

zoeken. Vaak kiezen ze daarbij uit twee nogal uiteenlopende mogelijkheden. De eerste mogelijkheid, waarbij men uitgaat van de behoeften, gebreken en problemen in een buurt, wordt nog steeds het vaakst gekozen. Bij de tweede mogelijkheid, die in deze handleiding wordt aanbevolen, gaat men er juist vanuit dat eerst de capaciteiten en vaardigheden die in een buurt aanwezig zijn in kaart moeten worden gebracht.

De doodlopende weg

Bij de meeste Amerikanen zullen de namen 'South Bronx' of 'South Central Los Angeles', of het begrip 'sociale huisvesting' een sterke associatie oproepen. Het wekt geen verbazing dat dat vooral een negatief beeld is. Het is een beeld van misdaad en geweld, van werkloosheid en bijstand, van bendes en drugs en daklozen, van leegstand en verlaten terreinen. Een beeld van arme, gebrekkige probleemwijken waar de bewoners arme, onvolwaardige probleemgevallen zijn. Dit negatieve beeld, dat men kan weergeven als een soort mentale 'plattegrond' van de buurt, geeft maar voor een deel de werkelijke situatie in een probleembuurt weer. Vaak wordt die indruk echter als de hele waarheid beschouwd.

Als dat gebeurt, dan bepaalt deze 'problemenplattegrond' vaak hoe de wijk aangepakt moet worden: met beleidsmaatregelen en hulpprogramma's die uitgaan van de tekortkomingen. In de dienstverlening van publieke, particuliere en non-profitorganisaties (die vaak steunen op cijfermatig onderzoek en liefdadigheidsgeld) worden programma's vertaald in buurtactiviteiten waarin de bewoners de aard en omvang van hun problemen, en de waarde van de dienstverlening als oplossing voor die problemen wordt bijgebracht.

Het gevolg is dat in vele arme stadswijken een stortvloed aan hulp wordt geleverd. Daardoor wordt het gedrag van de bewoners bepaald door het idee dat hun welzijn afhankelijk is van hun positie als cliënt. Ze zien zichzelf als mensen die speciale hulp nodig hebben, die bovendien alleen maar door buitenstaanders kan worden geleverd.

Ze worden zodoende vooral consumenten van hulp en diensten en ervaren geen enkele prikkel meer om te produceren. Consumenten van diensten steken een hoop energie en creativiteit in overlevingsstrategieën waarmee ze het 'systeem' te slim af kunnen zijn of in het vinden van manieren - in het grijze of zwarte economische circuit - om het systeem te omzeilen.

Dit proces dat leidt tot de vorming van cliëntenbuurten is niet vanzelfsprekend en al zeker niet onvermijdelijk. Sterker nog, het is belangrijk om op te merken dat de buurtbewoners zelf nagenoeg geen invloed hebben op het allesomvattende karakter van deze negatieve probleembenadering. Die blijft vooral in tact doordat aantal van de belangrijkste in de buurt werkzame maatschappelijke instituties zelf belang hebben bij het handhaven ervan.

Veel van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek dat aan de universiteiten wordt verricht, is bijvoorbeeld bedoeld om gegevens over problemen te verzamelen en te analyseren. De financiering door de maatschappelijke organisaties van projecten in de arme buurten is vaak gebaseerd op probleemgerichte gegevensverzameling door middel van 'behoefteonderzoek'; hetzelfde geldt voor de financiering door overheidsorganisaties. Tot slot lijkt het erop dat ook de massamedia, wier honger naar geweld en spectaculaire verhalen onverzadigbaar is, zich alleen richten op de problemenplattegrond. Tezamen zorgen deze belangrijke instituties ervoor dat er een muur is komen te staan tussen de arme wijken en de rest van de gemeenschap □ een muur van behoeften die, ironisch genoeg, niet is opgetrokken uit haat (althans deels), maar uit de wil om te □helpen□.

Mensen die tekortschieten

Het feit dat de problemenplattegrond vaak de enige leidraad is bij de benadering van arme wijken heeft uiterst nadelige consequenties voor de bewoners. De meest treurige ervan hebben we al gezien: dat de bewoners zelf de plattegrond als de enige realiteit gaan zien. Ze zien zichzelf en hun medebuurtbewoners

als mensen die tekortschieten, als slachtoffers die niet in staat zijn hun leven en de toekomst van hun buurt in eigen hand te nemen. Maar de macht van deze negatieve plattegrond reikt verder.

Wanneer men een buurt ziet als een eindeloze lijst van problemen en behoeften, heeft dat de vaak betreunde versnippering tot gevolg van de pogingen om tot een oplossing te komen. Bovendien maakt deze houding het onmogelijk om de onderlinge verbondenheid van de problemen te onderkennen, om ze te zien als symptomen van de teloorgang van het eigen vermogen van de buurt om problemen op te lossen.

Door het toewijzen van middelen op basis van de problemenplattegrond komt het geld niet direct bij de bewoners, maar meestal bij de hulpverleners terecht, hetgeen niet altijd de bedoeling is en ook niet altijd efficiënt. Een dergelijke manier van toewijzen kan ook negatieve gevolgen hebben voor de buurtvertegenwoordigers. Als bijvoorbeeld het vermogen om geld te genereren als een teken van effectief leiderschap wordt beschouwd, worden de buurtvertegenwoordigers in feite gedwongen hun buurt en de bewoners in een negatief daglicht te stellen door de aandacht te richten op hun tekortkomingen en problemen en voorbij te gaan aan hun capaciteiten en sterke punten.

Bovendien wordt hiermee de opvatting dat alleen deskundigen van buitenaf echt hulp kunnen bieden nog eens benadrukt. Als gevolg daarvan tellen de verhoudingen tussen de buurtbewoners onderling, het steun zoeken bij de burens en het samen zoeken naar oplossingen, veel minder zwaar dan de verhouding met de deskundige, de maatschappelijk werker, de gezondheidsdienst en de geldverschaffer. Alweer wordt het cement dat de buurt bij elkaar houdt minder sterk. Een al te sterke gerichtheid op problemen voor het verkrijgen van middelen leidt haast noodzakelijkerwijs tot een vicieuze cirkel van afhankelijkheid: om opnieuw subsidies in de wacht te kunnen slepen moeten de problemen altijd groter zijn dan vorig jaar, of hardnekkiger dan in andere buurten.

Op zijn gunstigst zal het gebruik van de problemenplattegrond als enige richtsnoer bij de beleidsbepaling leiden tot een op individuele cliënten gerichte onderhouds- en overlevingsstrategie en niet tot een opbouwplan waarin de collectieve kracht van een buurt tot zijn recht kan komen. Omdat de op behoeften gebaseerde strategie alleen maar tot overleven leidt en nooit een serieuze verandering of ontwikkeling tot stand kan brengen, moet deze aanpak beschouwd worden als een van de belangrijkste oorzaken van het gevoel van hopeloosheid dat alomtegenwoordig is in de discussies over de toekomst van achterstandswijken. Als, van de straathoekwerker tot de overheidsambtenaar, consolidatie en overleven het beste is wat we kunnen bieden, wat heeft het dan voor zin om te investeren in de toekomst?

Het alternatief

Zelfs als slechts enkele van de negatieve consequenties zouden voortkomen uit de volledige gerichtheid op de problemen, dan nog is het absoluut noodzakelijk om met een alternatieve aanpak te komen. Dat alternatief komt er, eenvoudig gezegd, op neer dat men beleid en activiteiten moet ontwikkelen op basis van de capaciteiten, vaardigheden en kwaliteiten van mensen met lagere inkomens en de gemeenschap waarin zij wonen.

Naast de bovengenoemde problemen zijn er nog minstens twee andere factoren die pleiten voor een ombuiging naar een op vaardigheden gebaseerde aanpak. Om te beginnen wijst de geschiedenis uit dat er altijd alleen van substantiële buurtopbouw sprake is wanneer de mensen uit de buurt zelf bereid zijn zich in te zetten. Dit verklaart waarom buurtopbouw nooit van bovenaf of buitenaf plaatsvindt. (Hoewel duidelijk is dat wel degelijk waardevolle hulp van buitenaf gegeven kan worden aan buurten waar men actief probeert de sterke kanten te ontwikkelen.)

De tweede reden is dat de vooruitzichten voor hulp van buitenaf wel heel erg mager zijn. Zelfs voor gebieden die een speciale status als achterstandsbuurt hebben is het niet erg waarschijnlijk dat zich daar bedrijven uit de industrie of de dienstensector zullen vestigen die op grote schaal voor banen zorgen. Ook is het niet erg waarschijnlijk, zeker gezien de voortdurende bezuinigingen, dat er op korte termijn voor dit doel overheidsgeld beschikbaar komt. Het heeft steeds minder zin voor een buurt om te wachten

op een substantiële bijdrage van buitenaf. De harde waarheid is dat de opbouw moet beginnen van binnenuit en dat er voor de meeste stadswijken geen alternatief is.

In heel de Verenigde Staten hebben creatieve buurtwerkers deze waarheid onderkend en hebben ze hun aanpak veranderd. Ze komen erachter dat overal waar van effectief buurtopbouwwerk sprake is, dat werk is gebaseerd op inzicht in de capaciteiten, kwaliteiten en vaardigheden die in de buurt aanwezig zijn. Want het is duidelijk dat zelfs in de armste buurten de aanwezige mensen en instellingen een middel vormen waarmee de buurt weer opgebouwd kan worden. De sleutel tot wederopbouw is dan het in kaart brengen van de beschikbare kwaliteiten in de buurt, het bundelen van die kwaliteiten om ze sterker en effectiever in te kunnen zetten en het aanwenden van de buurtinstellingen die nog niet meewerken aan de opbouw van de buurt.

Dit hele proces begint met maken van een geheel nieuwe plattegrond, gericht op capaciteiten. Wanneer deze kaart eenmaal in de plaats is gekomen van de oude, waarop alleen de tekortkomingen en de behoeften waren aangegeven, kan de buurt in opbouw beginnen de krachten te investeren in nieuwe combinaties, in nieuwe mogelijkheden, nieuwe bronnen van inkomsten en nieuwe productiemogelijkheden.

De positieve kwaliteiten

Elke buurt kan zich beroepen op het bezit van een unieke combinatie van kwaliteiten waarop ze haar toekomst kan bouwen. Een goed inzicht daarin moet om te beginnen een inventarisatie bevatten van de talenten, vaardigheden en capaciteiten van de buurtbewoners. Huis voor huis, pand voor pand, straat voor straat zullen degenen die de capaciteiten in kaart brengen erachter komen dat er een enorm en vaak verrassend potentieel aan individuele talenten en productieve vaardigheden aanwezig is. Dat potentieel wordt maar nauwelijks ingezet voor de opbouw van de buurt.

Deze elementaire waarheid over de 'getalenteerdheid' van elk individu is vooral van belang bij personen die door de buurt gemarginaliseerd zijn. Het is van wezenlijk belang om de capaciteiten te onderkennen van bijvoorbeeld degenen die zijn gebrandmerkt als geestelijk gehandicapt, of van degenen die niet serieus genomen worden omdat ze te oud zijn of te jong of te arm. In een buurt waarvan de kwaliteiten van de bewoners worden onderkend en ingezet doen ook deze mensen mee, niet als cliënt of als hulpontvangende, maar als mensen die een volwaardige bijdrage leveren aan het buurtopbouwproces.

Behalve dat hij de talenten en vaardigheden van personen, huishoudens en gezinnen in kaart brengt, zal de toegewijde buurtopbouwwerker ook een lijst samenstellen van de verenigingen die in de buurt actief zijn. Deze verenigingen, die minder formeel zijn en minder afhankelijk van betaald personeel dan de formele instellingen, geven de Amerikaanse burger de gelegenheid om elkaar te ontmoeten voor het oplossen van problemen, om hun gemeenschappelijke interesses te delen of samen dingen te ondernemen.

Over het algemeen wordt onderschat hoe groot en diep verankerd het verenigingsleven in buurten is en dit geldt vooral voor arme wijken. Hoewel een deel van het verenigingsleven in de echt arme wijken misschien achteruit is gegaan, zijn er in de meeste buurten toch nog een groot aantal verenigingen te vinden waarin men zich onder meer bezighoudt met godsdienst, cultuur, sport en recreatie. Buurtopbouwwerkers zien meestal snel in dat deze groeperingen een onmisbaar instrument voor de opbouw vormen en dat de meeste ervan meer kunnen doen dan waar ze oorspronkelijk voor bedoeld zijn en ook een volwaardige bijdrage kunnen leveren aan het opbouwproces.

Behalve de personen en de verenigingen behoren ook de meer formele instellingen tot het kwaliteitspotentieel van de buurt. Privé-ondernemingen, overheidsinstellingen zoals scholen, bibliotheken, groenvoorzieningen, de politie en de brandweer, non-profitorganisaties zoals ziekenhuizen en sociale diensten - al deze organisaties vormen het meest zichtbare en formele deel van de samenstelling van de buurt.

Voor het succes van de wederopbouw is het van wezenlijk belang dat deze instellingen volledig

betrokken zijn bij het proces. Voor de opbouwwerkers is het in kaart brengen van de institutionele kwaliteiten van de buurt vaak een stuk eenvoudiger dan het maken van een inventaris van de burgers en de verenigingen. Maar het is soms heel wat lastiger om voor elkaar te krijgen dat men zich binnen de instellingen verantwoordelijk voelt voor het welzijn van de buurt en om de instellingen zo ver te krijgen dat ze de buurt invloed geven op, en soms zelfs zeggenschap geven over, sommige aspecten van de verhouding tussen de instelling en de buurt. Niettemin, wanneer in een buurt het gehele potentieel in kaart is gebracht en gemobiliseerd, zal er ook duidelijk sprake zijn van directe betrokkenheid en medewerking van de instellingen in de buurt.

Middelen van buitenaf

De ABCD-aanpak is een hulpmiddel om buurten te helpen, niet alleen bij het onderkennen en in kaart brengen van hun sterke punten □ de mensen, verenigingen en instituties, die de kracht van de buurt vormen □ maar ook bij het mobiliseren ervan voor de opbouw van de buurt. Dat betekent overigens niet dat deze buurten geen extra middelen van buitenaf meer nodig hebben. Het uitgangspunt is eerder dat middelen van buitenaf veel effectiever ingezet kunnen worden wanneer de buurtgemeenschap in haar geheel gemobiliseerd en bij het proces betrokken is en zelf kan bepalen waarvoor er extra middelen nodig zijn. Met andere woorden: de kwaliteiten die aanwezig zijn onder bewoners in de arme buurten zijn een absolute vereiste, maar ze zijn op zichzelf niet genoeg om de zware taak van de opbouw mee te kunnen volvoeren.

Tenslotte willen we ook benadrukken dat de in deze handleiding gepresenteerde ABCD-methodiek bedoeld is als bevestiging van het vele buitengewoon goede werk dat in heel Amerika al in buurten plaatsvindt en dat we daar ook op voort willen bouwen. Vooral de sterke tradities van buurtorganisatie, economische buurtontwikkeling en buurtplanning worden binnen de ABCD-formule erkend en onderschreven. Sterker nog, onze meest waardevolle bronnen van inspiratie en advies zijn juist uit deze drie velden afkomstig.

John McKnight is hoogleraar communicatie studies, educatie en sociaal beleid aan de Northwestern University in Illinois. Samen met John Kretzmann is hij co-directeur van het ABCD-Instituut aan dezelfde universiteit (email respectievelijk: a-murray@northwestern.edu en j-kretzmann@nwu.edu).

vertaling: Cees Koster

EVELIEN TONKENS

Zie de verschillen

Past de Amerikaanse ABCD in de Nederlandse verzorgingsstaat?

Het enthousiasme en de overtuiging druipen ervan af als je de teksten van de Amerikaanse ABCD-protagonisten leest. Ze zijn zo zeker van hun zaak dat de verleiding om hun aanpak in Nederland te kopiëren erg groot is. Immers, ook in de Lage Landen wordt het halfvolle glas doorgaans als half leeg beschreven. Volgens Evelien Tonkens is het echter niet zo eenvoudig. Wie de typisch Amerikaanse achtergronden over het hoofd ziet, kan in ons land met ABCD-formule wel eens van een koude kermis thuiskomen.

Om de vraag te beantwoorden of de ABCD-formule ook in Nederland tot succes kan leiden is het verstandig om wat nauwkeuriger in te zoomen op de Amerikaanse context, waaruit dat programma is geboren en deze te vergelijken met de Nederlandse context. Het gaat daarbij om drie soorten 'contexten': de probleemcontext (zijn de problemen van de Amerikaanse steden vergelijkbaar met de Nederlandse?), de culturele context (in welke mate is het programma uitdrukking van een typisch Amerikaanse cultuur?) en institutionele context (is de werkwijze en de traditie van overheden en instellingen in de VS vergelijkbaar met de Nederlandse traditie van de verzorgingsstaat?).

De probleemcontext

Laat ik beginnen met de probleemcontext. Armoede, werkloosheid, huisvestingsproblemen en raciale segregatie zijn in Amerikaanse achterstandswijken vele male ernstiger dan bij ons. Het verschil is dramatisch. De situatie in Amerikaanse wijken is beter te vergelijken met omstandigheden in grote steden in de Derde Wereld dan met de onze. Zo was in 1990 43 procent van de mannen en 56 procent van de vrouwen in Amerikaanse achterstandswijken werkloos. Zwarte- en migrantenjongeren hebben er vijf maal zoveel kans op werkloosheid als blanke jongeren in het algemeen. Bijna 80 procent van de kinderen leeft er onder de armoedegrens. De kindersterfte is er vaak hoger dan in sommige Derde-Wereldlanden. Zwarte mannen in Harlem hebben bijvoorbeeld minder kans om de 65 te halen dan zwarte mannen in Bangladesh.

Anders dan je zou verwachten ontstaat het grote verschil in armoede niet door inkomensverschillen, maar door de verschil in overheidsmaatregelen. Gemeten naar het inkomen dat mensen in de markt verdienen, is zowel in Nederland als in de VS ongeveer 20 procent van de mensen arm. Maar in Nederland zorgt overheidsbeleid ervoor dat slechts 4,5 procent van de mensen ook feitelijk in armoede verkeert. Dat is in de VS 18 procent. Daardoor is armoede in de VS voor veel meer mensen een voortdurend dreigend en ook regelmatig terugkerend probleem.

Ook ziektekosten zijn een bron van armoede, want wie werkloos wordt, verliest zijn verzekering. 12,5 Procent van de Amerikaanse burgers is in het geheel niet verzekerd tegen ziektekosten. Voor die mensen is er een zeer minimale medische zorg (medicaid), die per staat verschilt maar over het algemeen onvoldoende is.

De verschillen betreffen niet alleen het inkomen en de armoede, maar ook de huisvesting. Sociale woningbouw is in de VS beperkt tot de allerarmsten. Slechts 1 op de 33 Amerikanen woont in sociale woningbouw, tegen 1 op de 5 in de meeste Europese landen, terwijl in Nederland die verhouding in de grote steden zelfs omgekeerd is: van de tien woningen maken er zeker zes deel uit van de sociale

huursector. In de VS betaalt een zesde van alle huurders in de VS meer dan de helft van hun inkomen aan huisvesting, of leeft in totaal inadequate huisvesting.

En ten slotte is de raciale segregatie in de VS onvergelykbaar met de situatie in Nederland. Eén op de drie zwarten in stedelijke gebieden leeft in de VS in zogenaamde hypersegregatie. Zij komen zelden buiten hun eigen wijk en komen vrijwel nooit in contact met andere bevolkingsgroepen.

De grotere armoede en forse werkloosheid verklaren waarom Amerikaanse programma's, zoals de ABCD-aanpak, zo'n grote nadruk leggen op economische participatie. Daar valt voor (groepen) individuen ook echt vooruitgang te boeken. Maar voor problemen op het terrein van huisvesting en raciale segregatie, die veel minder op individueel of groepsniveau liggen, bieden deze programma's weinig soelaas. Dat geldt ook voor ABCD.

De culturele context

Men zegt altijd dat de Amerikaanse cultuur veel individualistischer is dan de onze. Dat is echter een te algemene en daardoor onnauwkeurige diagnose. De Amerikaanse cultuur is wel meer doortrokken van *utilitaristisch* individualisme, maar veel minder van *expressief* individualisme. Utilitaristisch individualisme benadrukt persoonlijke belangen, persoonlijke verantwoordelijkheid, en materieel succes. In zijn meest extreme uiting krijgt het utilitaristisch individualisme de vorm van een 'survival of the fittest', wat in Amerika inderdaad een wijd verspreid geloofsartikel is. In Nederland daarentegen zou je kunnen zeggen dat het *expressief* individualisme dominant is. In ons land uit de individualisering zich immers veel meer in het steeds verder toenemen van het belang van waarden als zelfontplooiing, creativiteit, autonomie en uniciteit.

Vanuit het perspectief van het utilitaristisch individualisme is armoede een gevolg van een individueel gebrek. Daarover zijn links en rechts het in de VS dan ook eens. Ze zijn het alleen niet eens over de *aard* van dat gebrek. Democraten wijzen op een psychologisch, cultureel of cognitief gebrek, terwijl Conservatieven op een moreel gebrek wijzen. Wat kort door de bocht gesteld: armen zijn arm doordat ze niet mee *kunnen* komen (Democraten), of doordat ze niet mee *willen* komen (Conservatieven). Armen hebben in de VS niet alleen een laag inkomen, zijn werkloos en wonen belabberd, maar door de culturele context kampen ze ook met een gebrek aan zelfvertrouwen. Zij zoeken het manco in hun eigen falen, simpelweg omdat de dominante cultuur hen niet voorziet in een ander verhaal over hun situatie.

Omdat armoede als een individueel gebrek wordt gezien, is het individu het logische aangrijpingspunt voor verandering. Om te beginnen moet daarvoor het gekrenkte zelfbeeld worden hersteld. Dat kan door allereerst de potenties te zien en te benoemen. Dat is ook het uitgangspunt van het ABCD-programma.

De ABCD-werkers zien problemen van mensen in achterstandswijken in de eerste plaats als een psychologisch en cognitief gebrek. Buurbewoners hebben een te negatieve kijk op zichzelf. Dat maakt hen apathisch. Het programma probeert dat beeld te doorbreken door de nadruk te leggen op wat mensen *wel* kunnen. Wanneer mensen immers een positievere kijk op zichzelf hebben, kunnen zij uit hun apathie komen en hun leven weer ter hand nemen.

Het ABCD-programma bestrijdt weliswaar het negatieve zelfbeeld, maar doet dit - logischerwijs - wel binnen de Amerikaanse traditie van het utilitaristisch individualisme. Armoede en achterstand blijven een individuele zaak, en geen kwestie van sociaal-economische arrangementen. Het meest gekwetste deel van het individu wordt als het ware via de omkering van het zelfbeeld (halfvol in plaats van halfleeg) genezen, zodat het mee kan doen in de 'struggle for life'.

Dat is een groot verschil met Nederland. Hier is het sociaal-economische verhaal over armoede veel dominant. In ons land heeft het idee dat mensen hun situatie aan zichzelf te danken hebben veel minder bezit genomen van mensen in achterstandswijken. Zij zijn dan ook veel minder gekrenkt in hun zelfbeeld. De bijna religieus-begeesterde ABCD-benadering zal daarom in Nederland minder aanslaan.

Community-droom en religie

De Amerikaanse cultuur is dus op een specifieke manier individualistischer, maar deze mentaliteit gaat in de VS hand in hand met een minstens zo sterk anti-individualisme. Naast de harde competitieve, op winst en eigenbelang gerichte krantenjongen-droom, staat tegelijkertijd de Community-droom waar mensen gezamenlijk, vrijwillig en zonder winstbejag aan iets werken dat hun eigenbelang overstijgt. Deze twee, nauw samenhangende, Amerikaanse Dromen drukken de diepe ambivalentie uit die in de VS over het kapitalisme bestaat. Juist doordat het anti-kapitalisme in de VS nooit een vaste voet aan de grond heeft gekregen, kon men het alternatief voor het kapitalisme niet projecteren in de toekomst, zoals de socialistische en communistische bewegingen in Europa wel deden. Niet de heilstaat, maar een overzichtelijk hier en nu moet soelaas brengen. Dat uitte zich in de bevordering van de Community-droom, en in ondersteuning van kerken en vrijwilligersorganisaties. Deze dienen als compensatie van wat veel Amerikanen zelf als hun 'excessive individualism' betitelen.

Die achtergrond verklaart ook mede waarom Amerikanen veel geloviger zijn dan Nederlanders. 64 Procent van de Amerikanen zegt aan hun relatie met God gevoel voor eigenwaarde te ontleen. Kerkbezoek en kerklidmaatschap komen tien maal zoveel voor als in Nederland. Zestig procent van de Amerikanen zegt bidden ('een diepere relatie met God ontwikkelen') heel belangrijk te vinden, en tachtig procent zegt te weten dat God van hen houdt. Veertig procent van de zwarten gaat regelmatig naar de kerk. Er zijn 338.000 kerken, 370.000 religieuze en 1300 verschillende denominaties die met elkaar om de gunst van gelovigen concurreren.

De religieus-begeesterde benadering van burgers in de ABCD-aanpak sluit hier naadloos bij aan. Het past perfect in een lokaal sociaal beleid dat in hoge mate door religie gedragen en geïnspireerd wordt. Het is dan ook geen toeval dat er een officieel 'Religious network' onder de vlag van het instituut van McKnight c.d. functioneert. Maar doordat zowel de voedingsbodem van het utilitaristisch individualisme als de Amerikaanse religieuze geaardheid in Nederland niet aanwezig zijn, is de Amerikaanse Community-Dream niet zomaar in Nederland te realiseren.

De institutionele context

In de VS speelt de overheid een kleinere rol in de wijkaanpak dan dat in Nederland historisch het geval is. Het wantrouwen jegens de overheid is onder bewoners van de Amerikaanse achterstandswijken zelfs vele malen groter dan in Nederland. In antwoord op de vraag wat de grootste bedreiging voor het land is, 'labor', 'business' of 'government', antwoordt bijna de helft 'government'. Die context maakt het begrijpelijk dat de ABCD-methode vertrekt vanuit de gedachte dat de burgers in de betreffende wijken vooral zelf aan verbetering moeten werken. Want als ze het zelf niet doen, doet niemand het.

Daarmee doemt een majeur verschil met de Nederlandse verzorgingsstaat op. Waar Nederland een heel netwerk van door de overheid gesubsidieerde instellingen kent, die zich op vele manieren met buurten bezighouden, is die overheidszorg in de VS nagenoeg afwezig. Waar de Amerikaanse overheid wel wat doet, is dat vooral gericht op de allerarmsten en aanmerkelijk minder op alle burgers van een wijk dan in Nederland. Waar in Nederland de overheid de subsidiekraan openzet, trekken in de Verenigde Staten het bedrijfsleven en private fondsen en (groepen) burgers hun portemonnee. De publieke uitgaven voor sociale programma's zijn in de VS dramatisch veel lager dan in Nederland, maar de private uitgaven voor sociale programma's zijn veel hoger: bijna acht procent van het BNP.

Bij 'overheid' denken mensen in Amerikaanse achterstandswijken aan politie en sociale dienst, en daar hebben ze eigenlijk vooral negatieve ervaringen mee. 98 Procent van de armen vindt grof politioptreden een van de grootste problemen van het land, slechts twintig procent vindt dat de sociale dienst mensen rechtvaardig behandelt en maar 26 procent vindt dat de politie rechtvaardig handelt.

Tegenover dit wantrouwen staat een groot vertrouwen in kerken, vrijwilligerorganisaties en medeburgers. Kerken en religieuze organisaties zijn ook in staat om de Community Droom aan te

wakkeren, het wantrouwen ten aanzien van de overheid te mobiliseren en om te zetten in community building. Religieuze organisaties ontvangen de helft van alle private giften. Bijna de helft van de Amerikanen verricht een dagdeel per week vrijwilligerswerk, meestal in religieuze organisaties. Ter vergelijking: in Nederland (dat ook hoge vrijwilligerswerkcijfers kent) is een derde van de mensen vrijwilliger, en maar een tiende van hen in religieuze organisaties. Amerikanen gaan daarentegen veel minder vaak naar de stembus dan burgers van andere democratieën en ze zijn veel minder vaak lid van een vakbond.

De overheid is, kortom, in de VS geen drager van de wijkaanpak. De aanjagers zijn private organisaties en grote particuliere fondsen, en door hen gefinancierde buurtinitiatieven. Deze organisaties spelen vaak een leidende en coördinerende rol, zij het slechts voor de duur van een subsidie. De financiering van de wijkaanpak is daarom zeer fragiel en continuïteit is vaak ver te zoeken. Stopzetten of drastisch verminderen van subsidies komt regelmatig voor.

In de VS is de wijkaanpak inderdaad meer 'bottom-up', maar tegelijkertijd veel kwetsbaarder en veelal gericht op de korte termijn. In Nederland is de wijkaanpak meer 'top-down' maar daardoor ook beter verankerd in instituties, financieel zekerder en meer gericht op een langere termijn.

De ABCD-aanpak veronderstelt een omgekeerd evenredig verband tussen (semi) overheidsinitiatieven en burgerinitiatieven. Hoe minder de lokale overheid en door de overheid gesubsidieerde organisaties in de wijk initieert, des te actiever zullen de bewoners worden. Daarom stelt de ABCD-methode dat de rol van de overheid klein moet zijn. Dit is in de Amerikaanse context een praktisch uitgangspunt, maar daarmee is het nog geen algemeen geldige these. Eerder bevestigt onderzoek de omgekeerde stelling: minder overheid leidt tot minder burgerzin en solidariteit.

Ook veronderstelt de ABCD-methode dat naarmate men ruimte geeft aan burgers voor hun eigen empowerment hun organisaties een grotere representativiteit zullen kennen. Bovendien veronderstelt de ABCD-methode dat actieve wijkbewoners representatief zijn voor de buurt. Veel onderzoek wijst erop dat dit niet het geval is, noch in de VS, noch in Nederland. Actieve wijkbewoners in de VS hebben vaak extremere standpunten dan andere wijkbewoners. Nederlandse actieve wijkbewoners zijn vaker autochtoon, vrouw en van middelbare leeftijd dan niet-actieven.

Een nuchtere variant

Wat betekent dit alles voor de mogelijkheden en dilemma's die zich kunnen voordoen wanneer men het ABCD-programma in Nederland importeert?

Het is allereerst van belang te bedenken dat de problemen waarvoor de wijkaanpak in de VS zich gesteld ziet, aanzienlijk groter zijn dan die van ons. Dat betekent dat een programma in Amerika eerder verschil kan maken en dus ook eerder succesvol kan zijn. Tegelijkertijd blijven veel problemen van die wijken, zoals de slechte huisvesting en de raciale segregatie, in deze programma's onopgelost. In Nederland bestaat een sterkere traditie om in de wijkaanpak deze problemen juist wel mee te nemen. Dat is een verworvenheid die we maar beter kunnen koesteren.

De religieuze begeesting en de nadruk op individuele competenties zijn in de Amerikaanse cultuur begrijpelijk en waarschijnlijk effectief. Het is de vraag of Nederlanders voor een dergelijke benadering niet te nuchter en te gesecculariseerd zijn. Bovendien vertrouwen Nederlanders meer op structurele oplossingen. Van de centrale gedachte van ABCD - niet half leeg maar half vol - zijn daarom in ons land vermoedelijk aanmerkelijk minder mobiliserende effecten verwachten.

Ook kunnen we in Nederland minder sterk een beroep doen op zoiets als een Community-droom. Doordat wij meer betekenis hechten aan expressief individualisme dan aan utilitaristisch individualisme en haar community-complement kunnen wij ons bij zo'n droom eigenlijk maar weinig voorstellen. Kopiëren van de ABCD-aanpak ligt dan ook niet in de rede. Beter is het om een wat meer zakelijke, nuchtere en kalme variant van ABCD te ontwikkelen.

Ten slotte zijn de verschillen in institutionele context erg groot. Nederlanders hebben meer

vertrouwen hebben in de overheid en deze speelt een grotere rol speelt in de wijkaanpak. Het vertrouwen in de overheid en diens regierol kunnen we beter aanwenden dan verwerpen. Daarbij is de uitdaging voor ons land eerder om de overheid, burgers en professionals in de wijkaanpak op een echt productieve manier te laten samenwerken, in plaats dat zij elkaar in de weg zitten, zoals maar al te vaak het geval is. Gezien de grote contextuele verschillen tussen Nederland en de VS zou het kortzichtig zijn om de ABCD-aanpak zonder meer hier toepasbaar te verklaren. Dat zou betekenen dat van een Amerikaanse nood een universele deugd wordt gemaakt en dat zou ernstig tekort doen aan de sociale tradities die in Nederland zijn gevormd en die er mede voor verantwoordelijk zijn dat 'Amerikaanse toestanden' hier juist uit zijn gebleven.

Evelien Tonkens is redacteur van het Tijdschrift voor de Sociale Sector en medewerker van het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn. Dit artikel is een bewerkte versie van haar bijdrage aan het onderzoeksverslag 'Wijken voor bewoners. Toepassing en toepasbaarheid van ABCD in Nederland', een gezamenlijke uitgave van het NIZW en het Verwey-Jonker Instituut. Voor een uitgebreide literatuurlijst wordt verwezen naar dit verslag, dat verkrijgbaar is via www.kcgs.nl/hoofdvragenABCD. (Emailadres: e.tonkens@nizw.nl)